

УДК 340.132

Сердюк І.А. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-25-29

ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КІЛЬКІСНОГО АСПЕКТУ СТАДІЙ ПРАВЗАСТОСОВНОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто існуючі в сучасній правничій науці погляди правників на кількісний аспект стадій процесу застосування норм права. На основі їх аналізу обґрунтовано теоретичну модель, що визначає алгоритм дій уповноваженої сторони управлінських правовідносин, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети правозастосовного процесу.

Ключові слова: стадія правозастосовного процесу, встановлення фактичної основи справи, встановлення юридичної основи справи, офіційне казуальне тлумачення, ухвалення рішення у справі, забезпечення виконання ухваленого рішення, правозастосовний акт.

Постановка проблеми. У достатньо відомому академічному виданні при висвітленні питання, що торкається кількісного та телеологічного (цільового) аспектів стадій застосування норм права, зазначено, що справа полягає не в кількості стадій правозастосовного процесу, а в їх суті, в їх змісті. Вся правозастосовна діяльність як цілісний, єдиний процес поділяється на ряд стадій не заради деякої самоцілі, а задля більш глибокого та різнобічного пізнання і вдосконалення самого правозастосовного процесу [1, с. 319-320].

Ми не ставимо під сумнів провідної ролі філософських категорій «сутності» та «змісту» в пізнанні правового феномена стадій процесу правозастосування. Більше того, зазначаємо правильність обраного методологічного підходу та термінологічну коректність уживаного правником при висвітленні цього питання словосполучення «стадії правозастосовного процесу» на противагу іншому, більш поширеному в юридичній літературі терміну – «стадії застосування норм права».

Водночас уважаємо за необхідне вказати на діалектичний зв'язок згаданих вище родових понять із такими парними для них категоріями, як «явище» та «форма», що виражається у відповідних судженнях: 1) сутність проявляється, а явище сутнісне; 2) немає неоформленого змісту, так само як і немає беззмістовної форми.

Урахування наведених теоретичних положень свідчить про те, що кількість стадій процесу застосування норм права має не менш важливе значення, ніж їх зміст. Кожна додаткова стадія цього процесу змінює уявлення про його зміст, збагачуючи останній як юридично значущими діями суб'єктів, так і їх наслідками.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Процес застосування норм права та його стадії є традиційними питаннями, що комплексно розглядається в межах наукових монографій, статей, підручників і навчальних посібників не лише з теорії права, але й галузевих наук процесуального права.

Вагомим здобутком національної та зарубіжної правової доктрини є ґрунтовна розробка цілої низки питань, пов'язаних із різними аспектами проблематики правозастосовного процесу, як от доказування, юридична кваліфікація, тлумачення норм права, ухвалення рішення у юридичній справі та його документальне оформлення та ін. Водночас дискусійним для правничої науки залишається питання визначення кількісного аспекту стадій вищезгаданого виду юридичного процесу.

Метою цієї статті є спроба автора на основі методологічного аналізу різних поглядів учених на кількісний аспект стадій процесу застосування норм права обґрунтувати теоретичну модель, що визначає алгоритм дій уповноваженої сторони управлінських правовідносин, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети правозастосовного процесу.

© Сердюк І.А., 2018

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання логічних методів пізнання, зокрема аналізу та синтезу, а також методу правового моделювання.

Важливими у гносеологічному плані вважаємо судження В. Горшенюва з приводу необхідності дослідження стадійності юридичного процесу з таких методологічних позицій: по-перше, з позиції загальнологічної характеристики вчинення всіх процедурно-процесуальних дій; по-друге, з позиції розгляду функціонального прояву всієї процесуальної діяльності, тобто врахування таких етапів, які являють собою послідовний процес комплексу дій, що закріплюються в різноманітних процесуальних актах і мають на меті досягнення необхідного результату, передбаченого відповідною нормою матеріального права. Звідси правомірне виокремлення двох великих рівнів (блоків) стадій юридичного процесу: стадії логічної послідовності та стадії функціонального призначення [2, с. 127].

Вищенаведені судження правника знайшли своє підтвердження у різних поглядах представників загальнотеоретичної та галузевих юридичних наук на визначення стадій правозастосовного процесу та послідовність їх здійснення. Якщо перші розглядали цей процес із погляду загальнологічної характеристики, то другі – з погляду функціонального прояву всієї процесуальної діяльності.

Однак це не означає, що фахівці в галузі теорії права не здійснювали спроб узагальнення послідовного комплексу дій, передбачених різними процесуальними законами. Свідченням цього є запропонована М. Вопленко та підтримана В. Карташовим загальнотеоретична конструкція стадій правозастосовного процесу з розгляду будь-якої юридичної справи, що складається з таких стадій: 1) визначення підвідомчості; 2) порушення юридичної справи; 3) підготовка справи до розгляду; 4) розгляд юридичної справи; 5) ухвалення рішення та його документальне оформлення; 6) оголошення рішення (акта) [3, с. 313].

У межах цієї наукової статті питання стадійності процесу застосування норм права буде розглянуто нами в межах традиційного для теорії права підходу, з погляду загальнологічної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Вихідною категорією для дослідження алгоритму дій уповноваженої сторони управлінських правовідносин, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети процесу застосування норм права, є його стадія.

Принагідно зазначити, що під стадією правозастосовного процесу традиційно розуміють сукупність дій (операцій), які вчинюються в процесі правореалізації й об'єднані певною проміжною метою.

Наведена інтерпретація поняття, що розглядається нами, із необхідністю позначилася на поглядах учених, які у своїх працях по-різному відображають кількісний аспект стадій правозастосовного процесу.

Так, зокрема, С. Алексеев застосування права (закону) розглядає як складну, багатоступеневу діяльність, у якій може бути виокремлено головні ланки – стадії застосування, що характеризують саму логіку і послідовність дій під час розгляду та вирішення юридичної справи. Таких стадій, на думку правника, три: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи – вибір і аналіз юридичних норм; 3) вирішення справи та документальне оформлення ухваленого рішення [4, с. 119].

М. Марченко до найбільш типових відносить такі його стадії: а) встановлення і дослідження фактичних обставин справи; б) вибір і аналіз норми права з погляду її дійсності, законності, дії у часі, у просторі та на коло осіб; в) аналіз змісту норми права та ухвалення рішення (видання індивідуального акта); г) доведення змісту ухваленого рішення до відома зацікавлених державних і громадських органів та посадових осіб [5, с. 319].

Л. Морозова зазначає той факт, що в літературі, як правило, виокремлюють чотири головні стадії правозастосування: встановлення фактичної основи справи; стадія юридичної кваліфікації; прийняття рішення у справі; виконання правозастосовного акта та контроль за правильністю дій суб'єкта правозастосування та досягнутим результатом [6, с. 284].

П. Рабінович вирізняє такі основні стадії процесу застосування правових норм: 1) встановлення юридично значущих фактів і відшукування такої правової норми, яку належить застосувати саме до них; 2) перевірка достовірності, правильності тексту, ви-

значення меж дії та юридичної сили відшуканої юридичної сили; 3) з'ясування змісту (сміслу) юридичної норми, тобто її тлумачення; 4) прийняття рішення у справі, тобто встановлення формально обов'язкового індивідуального правила поведінки персонально визначених суб'єктів стосовно майбутньої реалізації; 5) оформлення цього рішення у правозастосовному акті [7, с. 173].

Авторський колектив навчального посібника «Теорія держави і права» за загальною редакцією С. Лисенкова та В. Копейчикова вказують на доцільність виокремлення таких самостійних стадій процесу застосування норм права: 1) встановлення та аналіз фактичних обставин справи або ситуації, що потребує врегулювання чи вирішення; 2) вибір та встановлення автентичності тексту норми права, що регулює даний випадок (юридична кваліфікація); 3) тлумачення норм права; 4) прийняття рішення по справі, яке знаходить своє закріплення у виданні правозастосовного акта; 5) заключна стадія, на якій здійснюються фактичні дії, завдяки чому норма права, її настанови впроваджуються у життя [8, с. 214-221].

А. Венгеров вказує на такі стадії юридичного процесу, що складає предмет розгляду: 1) дослідження фактичних обставин справи, соціальної ситуації, що склалася, способів поведінки; 2) вибір норми права, так звана правова кваліфікація дій адресата суб'єкта правозастосування; 3) перевірка дійсності (автентичності) тексту норми права; 4) тлумачення норми права, з'ясування її змісту; 5) винесення рішення компетентним органом, посадовою особою; 6) доведення змісту рішення до відома адресата правозастосування, зацікавлених осіб та організацій [9, с. 506].

В. Горшеньов із погляду логічної послідовності також виокремлює шість процесуальних стадій: 1) аналіз фактичних обставин справи; 2) вибір норми права; 3) перевірка автентичності тексту та встановлення юридичної сили джерела; 4) з'ясування змісту правової норми; 5) тлумачення; 6) ухвалення рішення та закріплення його в акті застосування права [10, с. 123-137].

Аналіз вищенаведених поглядів учених на кількісний аспект проміжних цілей процесу застосування норм права дає підстави для висновку про те, що їх відмінною рисою є визнання самостійними та значущими в процесі таких стадій: 1) з'ясування змісту правової норми; 2) тлумачення норм права; 3) оформлення ухваленого рішення у правозастосовному акті 4) доведення змісту рішення до відома адресата правозастосування, зацікавлених осіб та організацій. 5) забезпечення виконання ухваленого правозастосовного акта.

З приводу розуміння тлумачення норм права як самостійної стадії правозастосовного процесу необхідно зробити деякі уточнення. По-перше, мається на увазі саме офіційне тлумачення норм права; по-друге, воно може являти собою як самостійну діяльність, спрямовану на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у нормах права, так і самостійну ланку в процесі застосування норм права. В першому випадку йдеться про нормативне офіційне тлумачення, що має формально обов'язковий характер для всіх випадків реалізації норми права, що тлумачиться, а у другому – про казуальне тлумачення, розраховане на конкретну життєву ситуацію, вирішення конкретної юридичної справи.

Як слушно зауважив Ю. Власов, слід виходити з цільового призначення роз'яснення. Якщо воно здійснюється з метою інтерпретації норми права для її правильного однакового розуміння всіма суб'єктами, то можна говорити про самостійну спеціальну діяльність. Інша справа, коли роз'яснення норми права проводять при її застосуванні до конкретного випадку [11, с. 12]. Таким чином, достатньо аргументовано вважаємо тезу про офіційне казуальне тлумачення як самостійну стадію правозастосовного процесу.

Натомість вважаємо достатньо переконливою тезу про відсутність достатніх підстав для виокремлення як самостійної стадії процесу застосування норм права з'ясування змісту правової норми. Ця теза ґрунтується на судженні про феномен тлумачення норм права як пізнавальний процес, що поєднує в собі і з'ясування, і роз'яснення волі законодавця.

В юридичній літературі наводяться аргументи як на підтримку стадії забезпечення виконання ухваленого правозастосовного акта, так і контраргументи. Її прибічники акцентують увагу на тому, що реалізація норм права в межах правозастосування отримує своє повне завершення у фактичному виконанні припису правозастосовного акта. Противники такого підходу роблять наголос на а) досить частому добровільному виконанні акта застосування норм права, що дає підстави для віднесення цієї стадії застосу-

вання норм права до факультативних; б) розумінні примусового виконання правозастосовного акта як окремого правозастосовного процесу, що так само має три окремі стадії [12, с. 16].

Виконання ухваленого правозастосовного акта є виявом досягнення не лише проміжної, але й кінцевої мети процесу застосування норм права, що сприяє утвердженню правопорядку. Такий умовивід узгоджується з правовою позицією Європейського суду з прав людини, неодноразово підтвердженою ним у своїх рішеннях. Її суть зводиться до тези про ілюзорність процесу правосуддя (а по суті – процесу застосування норм права), в якому не забезпечено виконання ухваленого рішення.

Вважаємо недостатньо аргументованим виокремлення як самостійних стадій правозастосовного процесу оформлення ухваленого рішення в правозастосовному акті та доведення його змісту до відома адресата правозастосування, зацікавлених осіб та організацій. На підтвердження цієї тези наведемо такі аргументи: 1) акт застосування норм права не завжди має документальну форму; 2) дії суб'єкта правозастосування, спрямовані на ухвалення управлінського рішення та його документальне оформлення, як правило, не розведені в часі (тобто відбуваються одночасно); 3) доведення змісту рішення до відома адресата правозастосування, зацікавлених осіб та організацій характеризується як дії суб'єкта правозастосування, що по-перше, є короткостроковими і, по-друге, мають сенс лише за наявності акта застосування норм права, що являє собою юридичний документ.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, *теоретична модель, що визначає алгоритм дій уповноваженої сторони управлінських правовідносин, спрямованих на досягнення проміжних цілей, і як наслідок – кінцевої мети правозастосовного процесу, має включати в себе такі його стадії: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи справи (юридичну кваліфікацію); 3) офіційне казуальне тлумачення норми права, що підлягає застосуванню; 4) вирішення справи по суті шляхом ухвалення відповідного рішення (правозастосовного акта) та його документальне оформлення, якщо така форма є вимогою чинного законодавства; 5) забезпечення виконання ухваленого рішення.*

Бібліографічні посилання

1. Марченко М. Н. Реализация права. *Общая теория государства и права* : академический курс / под общ. ред. М. Н. Марченко. Москва, 1998. С. 312-322.
2. Горшенёв В. М. Теория юридического процесса: монография. Харьков, 1985.
3. Карташов В. Н. Теория правовой системы общества: учебное пособие. Ярославль: ЯрГУ, 2005. 547 с.
4. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования: монография. Москва: Статут, 1999. 712 с.
5. Марченко М. Н. Реализация права. *Общая теория государства и права*: академический курс / под общ. ред. М. Н. Марченко. Москва, 1998. С. 312-322.
6. Морозова Л. А. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2002. 414 с.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 10-те вид., доп. Львів: Край, 2008. 224 с.
8. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
9. Венгерова А. Б. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2007. 608 с.
10. Горшенёв В. М. Теория юридического процесса: монография. Харьков, 1985.
11. Власов Ю. Л. Проблемы тлумачення норм права: монография. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001.
12. Малишев Б. В., Москалюк О. В. Застосування норм права (теорія і практика): навч. посіб. Київ: Реферат, 2010. 260 с.

Надійшла до редакції 04.06.2018

SUMMARY

Serdyuk I.A. Pluralism of approaches towards determination of quantitative aspect of stages of law enforcement process. Processing this article the author put an aim to ground a theoretical model determining the scheme of actions of the authorized party of administrative relations directed at attaining interim aims and as a result the final aim of law enforcement process.

The issue of staging of the process of legal norms enforcement was viewed by the author within the traditional for the theory of law approach, from the point of view of general and logical description.

Scientists' views analysis towards the quantitative aspect of interim aims of the process of enforcement of legal norms gives the grounds for conclusion that their different stroke is recognition as independent and significant of the following stages: 1) clarification of sense of a legal norm; 2) legal

norms interpretation; 3) designing of the approved decision in law enforcement act; 4) proving the contents of decision for the record of the addressee of law enforcement, interested persons and organizations; 5) securing fulfillment of the approved law enforcement act.

The author gives arguments and counterarguments towards recognition as independent and significant of the mentioned stages of law enforcement process.

Considering these arguments the theoretical model determining the scheme of acts of the authorized party of administrative legal relations directed at achievement of interim aim and as a result the final aim of law enforcement process should include the following stages: 1) ascertainment of the factual circumstances of a case; 2) ascertainment of a legal base of a case (legal qualification); 3) official casual interpretation of a legal norm being subjected to application; 4) case disposal as a matter of fact by way of resolving of an appropriate decision (law enforcement act) and its documental design if such a form is a claim of the acting legislation; 5) securing of the approved decision accomplishment.

Keywords: *stage of law enforcement process, ascertainment of the factual circumstances of a case, ascertainment of a factual base of a case, ascertainment of a legal base of a case; official casual interpretation, approved decision in a case, provision of accomplishment of the approved decision, law enforcement act.*

УДК 342.39

Талдикін О.В.[©]

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

DOI:10.31733/2078-3566-2018-3-29-35

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ФІНАНСОВИЙ ФАКТОР НЕТОКРАТІЇ

Проаналізовано криптовалюту як фінансову складову прояву нетократії в інформаційному суспільстві. Визначено нетократичний характер технологій видобутку криптовалют. Наведено особливості криптовалют як принципово нового покоління цифрових рахункових одиниць, що працюють тільки в мережі Інтернет, причому без будь-якого контролюючого органу. Висвітлено факти підвищення рівня інтересу з боку як державних, так і фінансових структур до криптовалют.

Ключові слова: блокчейн, глобалізація, віртуалізація, влада, інформаційне суспільство, кіберпростір, майнінг, криптовалюта, нетократія, фінансова складова державного суверенітету, цифрові гроші, цифрові рахункові одиниці, цифровий світ.

Постановка проблеми. З виникненням та розвитком цифрових технологій, розповсюдженням мережі Інтернет, а також появою принципово нової форми влади в інформаційному суспільстві – *нетократії*, в умовах поширення глобалізаційних процесів постіндустріальної цивілізації, виникають принципово нові шляхи віртуалізації фінансових відносин.

Автор у попередніх роботах вже вказував на основні *фактори впливу* процесів глобалізації на трансформацію державно-правових інститутів суспільства (економічний, політичний, інформаційно-технологічний) [1; с.138].

Прямим наслідком глобалізації є формування мережових структур, що дозволяє вести розмову про *мережовий характер світу*, особливо в інформаційній сфері. Вже сьогодні ми можемо спостерігати процес технологічної реалізації проекту *Цифрового світу*, коли після утворення глобального *кіберпростору*, що являє собою всесвітню мережу, відбувається цифрова синхронізація стану всіх комп'ютерів, які складають глобальну мережу, яка, у свою чергу, у майбутньому, може забезпечити управління суспільством на основі кількісного стохастичного моделювання, шляхом числової обробки в бінарному коді величезного масиву даних про сучасне та майбутнє складних систем, що